

Igor Bratož

Identiteta in evrosmeh

Zunanjih spodbud za vnovično ugotavljanje in izrisovanje tega ali onega, kar naj bi bilo narobe s podalpskim odnosom do literature in z avtorsko-založniško-distribucijsko-knjigotrsko-knjižnično mašinerijo, je bilo to pomlad na pretek: ko tole pišem, sta že minila dva dogodka, ob katerih je marsikdo pokomentiral tudi literarne zadevščine, svetovni dan knjige namreč (kajpak združen s slovenskimi dnevi knjige), ko naj bi tudi Slovenci po starem katalonskem vzoru podarjali knjige in rože, torej znanje in lepoto, in seveda znamenit vstop slovenske države v ris Evropske zveze, bliža se (to omenjam, ker sem v priprave delno sam vpleten) podelitev Delove nagrade kresnik za roman leta, ki tudi zmeraj sproži komentarje vseh vrst, da posebej ne omenjam tudi ravno zdaj potekajočih knjižnih akcij dveh tukajšnjih dnevnikov, Dela in Dnevnika, ki sta prav lepo razburili cvet slovenskih založnikov, celo tako razhudili, da so v vodstvu zborničnega združenja pomislili na tržno inšpekcijo in urad za varstvo konkurence. Spet nov dokaz, da je simbolna moč tukajšnjega založništva veliko večja od realne in da slovenski založniki znajo o svojih revah in težavah govoriti glasno, če dobro pomislim enako glasno kot takrat, ko od države zahtevajo subvencijske denarce (to je sploh poseben fenomen, kultura državnih subvencij), zanje neprijetna dejstva o načinu pogosto kilavega poslovanja pa zlahka zamolčati. Znajo, še kako znajo, vsaj večina med njimi.

Letošnja pomlad je – pa tega nočem omenjati “kot mimogrede” – eni od slovenskih pisateljic prinesla sodbo v imenu ljudstva, spet se je sodišče postavilo v vlogo presojevalca literarnih zadevščin in znova ugotovilo, da je knjiga lahko nevarna. To, da oblast ali vsaj ena od njenih veja tako misli, bi morda lahko bilo celo dobro, a kaj, ko zavedanja o tej silni moči, zavedanja o božanskosti zveri, imenovane literatura, ni videti še na drugi oziroma sosednji strani: eden od najpomembnejših razpisov ministrstva za kulturo v literarni sezoni je postregel z novim birokratskim odtegotovanjem davkoplačevalskih sredstev knjigi, v več primerih s čudaškimi utemeljitvami. To, namreč kulturna politika in način njenega izvajanja, je sicer sploh posebna slovenska zgodba. In tako je mogoče, da se ministrstvo za kulturo, institucija, ki

skrbi za načelno in praktično zaščito slovenske ustvarjalne substance pred turbulencami, v svoji analizi dobesedno hvali, da je le po njegovi zaslugi oziroma po zaslugi sofinanciranja, potemtakem preprostega razporejanja davkoplačevalskega denarja, kar ni v praksi nič drugega kot nekakšno preprosto kretničarstvo, kakovost tu objavljene izvirne in prevodne literature in temeljnih humanističnih in družboslovnih del tako visoka, kot menda pač je. Epohalno! No, resnica je – kot se je precejkrat pokazalo v poosamosvojitvenem desetletju – preprosto drugačna: institucija, ki zares določa državno pomoč kulturi (in pozabimo za trenutek na zagatno vprašanje, ali je vsakršna pomoč res smiselna), je namreč finančno ministrstvo, njegov prvi uradnik se zdi večna *éminence gris*, ki posredno upravlja vsako potezo ministra oziroma ministrice za kulturo. Žal. Dejstva se že zdijo taka, čeprav so spremenjena pravila sofinanciranja pred časom učinek in pomen tega socialističnega relikta vsaj malce omilila. Tole se mi je zapisalo že pred časom: Ne smemo verjeti, da je slovensko ministrstvo za finance zmožno biti kadar koli in kakor koli dobrohotno do pisateljev, verjeti kaj takega bi mejilo na blaznost. Dokažite mi nasprotno, marsikoga bi prav imenitno razveselilo. No, ni pa vse, o čemer pišem, tudi tako črno. Kar pogledajte si zadnji primer čudeža, zmage zamisli civilne družbe nad solidno plačano birokracijo: ko so državni uradniki pritisnjeni ob zid in postane okrog njih in politikov preveč glasno od trmoglavega javnega nerganja in ukrepanja tako imenovanih kulturnikov, so mogoči tudi taki rezultati, kot sta nedavno priborjena knjižnično nadomestilo avtorjem in sklad za knjigo. Ob takih dogodkih lahko celo pozabiš, da Slovenija, "nova zvezda Evrope", ne premore nacionalnega kulturnega programa, čeprav se nanj pripravlja že vse od pridobitve samostojnosti. Hm. (Primer hitrosti: zakon o knjižničarstvu, ki je v Uradnem listu obsegal osem strani in pol, so pisali več kot desetletje, povprečno po sedem členov na leto!) Te pa kajpada strezni ugotovitev, da slovenski financarji in dacarji kljub javkajoči asistenci ministrstva za kulturo, ki je pojasnjevalo, da obdavčitev dohodnine fizičnih oseb ni predmet pravnega reda Evropske zveze in da se slovenska politika tokrat pač ne more sklicevati na diktat Bruslja, avtorskih honorarjev niso zmogli videti kot večplasten fenomen in so s svojo reformo davčne zakonodaje z znižanjem priznanih normiranih stroškov pri avtorskih honorarjih v novem sistemskem zakonu o dohodnini udarili točno po pisateljih. Še natančneje: predvsem po tistih čudakih, ki bi želeli živeti in preživeti le s pisateljivanjem, čeprav jim realno padajoča vrednost honorarjev in siceršnje zagate slovenskega založniškega prizorišča (Dileme ni več: knjiga je že zdavnaj čevljev postala.) tega niti najmanj ne omogočajo.

No, če v uvodu že omenjam nedavni silni vstop slovenščine in njene države v bruseljski birokratski babilon, se je dobro spomniti, da deklarativne izjave o varovanju jezikovne pestrosti, ki da bo odslej veljala tudi za slovenščino, ni treba jemati povsem samoumevno, ker pač v Bruslju ni nič

tako samoumevnega. Samoumevna je prevlada močnejših. Blagrovana mama Evropa v enem od svojih zadnjih kulturnopolitičnih poročil sicer razlaga, da je evropska kulturna razsežnost, še natančneje kulturna identiteta, temeljni vidik evropskega ekonomskega in socialnega modela države in da mora kulturna politika to identiteto zagotavljati vzporedno in v harmoniji z nacionalno, a ko gre čisto zares, se malenkosti pozabljajo, tihi glaski pa z evronasmehom preslišijo.

Spominjam se, da sta pred leti, ko se je evropska družina držav razširila z nekaj novimi članicami, uradni Pariz in Bonn skupaj skušala okrepiti vlogo francoskega in nemškega jezika kot delovnih jezikov v Evropski zvezi, saj sta takratni novi članici, Švedska in Finska, vse uradne dokumente želeli dobivati predvsem v angleškem jeziku. Zaradi prevlade angleščine so zato v diplomatskih krogih namignili, da so načeloma in celo močno naklonjeni okrepitvi položaja nemščine, različni diplomati pa so takrat vljudno opozarjali, da bi se z benevolentnim in ustrezno "mehkim" pristopom do jezikovne problematike, ki se je bila v evropskem kotlu precej hitro sprevrgla v nekakšen jezikovni spor, elegantno izognili še kujanju drugih. Slabe volje so bili na primer že pred leti Nizozemci, evropska javnost pa se je že dolgo tega navadila na nenehno nezadovoljstvo Špancev zaradi "slabega položaja" španščine v evropski birokraciji. Kljub vsemu je – kot se ve – še danes natančno tako, kot hočejo močni: uradna besedila se seveda prevajajo v vse jezike članic, tudi evroposlanecem so dopuščene zlate minute, da v zadovoljstvo gledalcev svojih nacionalnih televizij vse tisto, kar imajo pomembnega povedati, povejo po domače, a bistveni del diplomacije se vendarle dogaja večinoma v angleščini in francoščini. In lahko kdo verjame, da se tu da kaj spremeniti, če pa je že vse tako lepo in tako rekoč od boga in oh in ah demokratično urejeno, da pravzaprav ni kaj spreminjati? Jaz ne. Še posebej se lahko zamislimo, da se jezikovne vojne z mlini na veter najbrž ne bodo lotili slovenski politiki, prav tisti, ki so z bruseljsko obarvano latovščino v zadnjem desetletju v pridružitvenih pogajanjih in pred domačo zainteresirano javnostjo ravnodušno na primer zagovarjali predlog, da se davek na dodano vrednost za knjige, že tako eden najvišjih, če se ne motim četrti najvišji v Evropski zvezi, mirno obdrži, ne pa poskusi spremeniti. Ob tem se je treba spomniti, da predlog za znižanje davka dvakrat ni dobil parlamentarne večine, nekajkrat pa se je izgubil v tako imenovanem medresorskem in koalicijskem usklajevanju. Slovenski strankokratski zakonodajalci in sistemski varuhi nacionalne substance – po jeziku, kakršnega uporabljajo, bi pogosto skoraj smeli dvomiti v njihovo slovenskost ali pa opravilno sposobnost – imajo sicer zmeraj veliko lepega povedati o zgodovinskem pomenu slovenske knjige in slovenščine, a njihova dejanja kažejo, da je tako govorjenje zgolj neprepričljivo okrasno blebetanje, običajno pospremljeno s povsem drugačnim glasovanjem o zakonih, kot bi lahko pričakovali. Pač, pripravljeni so na pogled ubogati zadnjega evroburokrata, potem pa domačiji to razlagati kot nujnost. Ravno zaradi tega

večkrat javno razkrita dejstva se zdi za domače dvorišče ta hip smiselna pobuda jezikovnega ombudsmana po strogem zakonskem reguliranju rabe slovenščine, saj je tistih, ki v teh zadevah prisegajo na nonšalantni *laissez faire* in za vsakršno rabo opravičujejo tako ali drugače spakedrano angleščino, vsak dan več, pa še vsak dan glasnejši so. Fin tuji gospod, ki je lani obiskal Slovenijo – seveda, po naključju je bil to jezikoslovec David Crystal – pa ve povedati, da utegne v naslednjih stotih letih izumreti polovica danes uporabljanih jezikov na planetu. Slovenščine sicer še ni uvrstil na svoj seznam potencialnih mrtvakov, a mogoči so, ne slepimo se, različni, tudi katastrofični scenariji. Yesss, indeed!

Ob zadevi s prej omenjenim davkom na dodano vrednost prav tako ne gre pozabiti nekaterih tujih lekcij: Velika Britanija in Irska ga preprosto ne poznata, Islandija pa je na primer zmogla vztrajati pri tem, da je za islandske knjige nižji kot za tuje. Še bolj nazorno bi se načrtovalci tukajšnje kulturne politike, katerih ušesa so gluha za očitek, da je država doslej z davkom na dodano vrednost pravzaprav založniško-knjigotrškemu pogonu več vzela, kakor pa mu je z založniškimi subvencijami dala, vsaj glede knjig, lahko zamislili še ob dveh primerih, švedskem in hrvaškem. Švedska je do pred dvema letoma premogla enega najvišjih davkov na dodano vrednost na knjigo, ko pa so ga s petindvajsetih odstotkov spustili na šest odstotkov, se je prodaja knjig v kratkem času dvignila za okroglih dvajset odstotkov! Na Hrvaškem pa so v devetdesetih eksperimenti kulturbirokratov pokazali tole: leta 1997 so izdali 3600 knjig, po uvedbi presenetljivo visokega dvaindvajsetodstotnega davka na dodano vrednost na knjige se je številka dve leti po tem znižala na 2940 (po nekaterih podatkih iz Zagreba je prodaja knjig v tem času padla za polovico, klavarno je propadla tudi vrsta manjših založb), ko pa so konec leta 1999 davek na knjige oblastniki vendar znižali, je število izdanih knjig spet splezalo na 3200 naslovov. V slovenskem literarno-založniškem ribniku je šla zadeva z davkom in še mnoge druge kljub nekaterim silnim cepetanjem in "načelnostim" mimo razmeroma neproblematično oziroma so protagonisti preživeli za svojimi okopi, javnost pa tako ali tako nikdar ne izve čisto do konca, koliko je kdaj manjkalo, da bi se potopil ta ali oni čolniček. Nasploh velja ali pa se vsaj nenehno poudarja, da v tem slovenskem risu ni mogoče najti nič drugega kot trajno krizo kriterijev in večne paradokse, kakršen je na primer ta, da nekateri Slovenci preprosto ne berejo in ne kupijo nič, drugi kupujejo in berejo več kot bralci in kupci v tujini. Vsekakor pa obstaja niz institucij in komaj preštevno število posameznikov, ki se jim vse naštetu ne zdi ravno sprejemljivo. Ravno ti dajejo celotnemu pogonu nekakšen, pa čeprav zasilen smisel. Saj zato najbrž gre? Za ohranjanje smisla? Ali pač ...